

Хаджигимово – миоценският музей на палеонтолозите

Златозар Боев

Няма друго място в България, където палеонтолозите да са открили толкова разнообразна и богата „екзотична“ мегафауна, като тази в околностите на гр. Хаджигимово (Гоцеделчевско).

Жирафи, саблезъби тигри, тапири, носорози, щрауси, хиени, антилопи, птици-носорози, бодливи свинчета ... Къде се намирате? Като че ли в Африка, бихте отговорили. Да, защото наистина „Африка“, някога, преди 7 – 8 милиона години, е била

в... България. По-точно т.нар. хипарионова фауна, характерна за късния миоцен от някои райони в Южна Европа, днес е оцеляла в Източна Африка в Танзания, Замбия, Кения, Мозамбик и Уганда.

Това уникално място се намира на около 2 км от гр. Хаджигимово в Благоевградска област, на десния бряг на р. Места, на приблизителна надморска височина около 500 м. Възрастта му се определя като късен миоцен (турол-меот), зона MN 11 – 12 (границата между 11 и 12) според стратиграфската система на френския палеонтолог Пиер Мен, или на около 7 млн. г. Изследваните досега наслази се отнасят към т.нар. невро-копска формация.

В находището са намерени останките на не по-малко от 57 вида суходезмни гръбначни животни – 48 вида едри бозайници, 5 вида птици, над 4 вида влечуги. Край Хаджигимово досега са открити 4 локалитета (местонаходища), най-значимо от които е

Хаджигимово-1 (Хаджигимово – Гуризите). Оттук от палеонтолога Димитър Ковачев (1928 – 2013) и неговия екип в периода 1985 – 1998 г. са събрани над 20 000 фосила на едри бозайници. С това находището се нарежда на първо място

в Източното Средиземноморие и Причерноморския район. Хаджигимово-2 (Хаджигимово – Тумбичките) е с малко по-млада възраст от Хаджигимово-1. Другите две находища се означават само като Хаджигимово-3 и Хаджигимово-4. Всъщност, макар и без уточнение, находището край Хаджигимово да пръв път е споменато още от палеонтолога Иван Николов (1927 – 1982) още през 1973 г. Всичките споменати 20 000 вкаменелости днес съставляват основната част от фондовете (научните колекции и експозицията) на един удивителен и уникален музей – Палеонтологичния музей в Асеновград, създаден през 1995 г. като филиал на Националния природонаучен музей при БАН. През 20-ината години на неговото съществуване, тук главно върху находките от Хаджигимово са работили редица световни специалисти палеонтолози като Дени Жераадс (Франция), Георгос Куфос (Гърция), Ерик Делсън (САЩ), Владимир Жегало

(Русия), Маглен Бьомер (Германия) и др. Въз основа на тези сбирки палеонтолозите Николай Спасов и Златозар Боев са описали десетина нови за световната наука видове едри бозайници и птици. Някои от тях сериозно допълват или значително променят представите ни за редица групи животни.

Днес се смята, че Хаджидимово-1 е малко по-древно от Пикерми – световноизвестното находище в Гърция. Това смятат палеонтолозите Н. Спасов и Д. Жераадс въз основа на проучванията им върху мезопите-

ците (*Mesopithecus*), трипръстите коне хипариони (*Hipparion* и *Cremohipparion*) *mediterraneum*), древните хиени (*Adcrocuta eximia* и антилопите *Tragoportax rugosifrons* и *Paleoreas lindermayeri*). В България най-многобройни находки на примати (мезопитеци) са открити именно тук, в Хаджидимово. За тях Е. Делсн признава, че са най-пълните известни скелети в света. Изобилни са и останките от жирафи (*Helladotherium duvernoyi*). Огромен научен интерес представляват и намереният скелет на примитивното бодливо свинче (*Hystrix primigenia*), изкопаемата котка метайлурус (*Metailurus major*) и още много други.

В края на 1970-те и началото на 1980-те г. учителят палеонтолог Д. Ковачев от Асеновград предприема системни палеонтологични експедиции със запалени ученици в някои терциерни находища в Южна България. След Ахматово и Калиманци идва ред и на находището край Хаджидимово. След намирането на останки от махайрогус решението за разкопките било взето окончателно. Очакванията му били за разкриване на

Общ вид на находището Хаджидимово-1, 24.08.2000 г. (сн. Златозар Боев)

пикермийска (хипарионова) фауна, както в Калиманци. Както више самият Д. Ковачев, „в края на юли 1983 г. с членове на кръжока започнахме изследвания на терена. Отначало те вървяха трудно – валеше почти непрекъснато дъжд и това затрудняваше обхождането на деретата. Все пак около с. Абланица разпознахме два от пластове, описани от геолозите. Разпознахме и въгленосните прослойки. Но в землището на селото, както и около с. Блатска, не намерихме нито една вкаменелост. Разочарование преживяхме и при с. Петрелик. Но на другия ден на около 3 км западно от Петрелик по течението на р. Мътница Митко – един от учениците, откри няколко силно изветрели кости от неизвестен едър бозайник. Мина още един ден без особени резултати. И тогава в местността Гиризите край с. Хаджидимово се случи нещо интересно. От двамата учениците чух изсвирване – сигнал за свързка между нас. Не отговорих – помислих, че пак са видели някой камък, който им е заприличал на кост. Изсвирването им се повтори. Обърнах се и видях, че

Фосилоносните късно-миоценски пластове в находището Хаджидимово-1, 24.08.2000 г. (сн. Златозар Боев)

и Митко, и Вальо ми махат с ръце. Тръгнах към тях. Колкото повече ги приближавах, толкова по-ясно виждах възбудата, която беше обхванала и двамата. Когато стигнах при тях, бях изненадан – едно пространство от няколко десетки квадратни метра се белееше от кости. Три оврага се събираха в едно дере и по техните брегове стърчаха кости от едно изключително богато фосилно находище. Парчета на изпочупени кости бяха свлечени по-надолу и преутаени. Никои не беше стъпвал тук!”. Само този, който не е изпитвал тръпката от откритието на терена, не може да разбере какво неопишуемо изживяване е това – да откриеш стотици кости на толкова отдавна измрели животни и никои преди теб да не е минавал оттук!

Още в първите дни Ковачев и учениците му изкопават няколко цели скелета на предни и задни крайници от хипариони, няколко черепа от газели и други. През есента на същата година нови разкопки донесли стотици нови безценни находки – кости от крайници, черепи, прешлени, лопатки и други кости от хипариони, костите от кухороги и др. Най-редки били костите от носорози, мастодонти, дейнотериуми, диви свине, маймуни, бобри и др. Все пак най-печатляващи се оказали останките от хищници – два черепа от хиени и няколко зъба и челюсти на иктитериум – примитивна хиена.

През 1981 г. в находището е открит и първият в България череп на махайродус. Въз основа на многобройните безценни за науката находки през 1988 г. президиумът на БАН взема решение за запазването на тази уникална колекция. Председателят на БАН по онова време, акад. Благовест Сендов, подписва писмо за учредяването на филиал-музей на БАН в Асеновград. На 21.05.1995 г. музеят официално е открит. Палеонтологичните съкровища от Хаджидимово, както и тези от Калиманци, Дорково, Горна Сушица, Кочериново, Ахматово и други са запазени за българската и световната наука.

В находището до Хаджидимово са открити и останките на 4 нови за науката, не-

Скелет на змия от сем. на смоковете (*Colubridae*) от находището до Хаджидимово (сн. Златозар Боев)

известни досега, видове птици: спасов мишелов (*Buteo spassovi*), българска европейска птица-носорог (*Euroceros bulgaricus*), рогопски орел змияр (*Circaetus rhodopensis*) и български сокол (*Falco bulgaricus*). Освен това тук е открита и една от двете известни находки на каратеодоровия щраус (*Struthio karatheodoris*) – една от най-големите известни птици в Европа на всички времена.

Намирането на останки от щрауси на територията на България за нас бе едно очаквано палеорнитологично откритие. Щраусите през неогена повсеместно присъстват в т.нар. хипарионова фауна – характерен палеофаунистичен комплекс (тип палеозооценоза), добре познат за други подобни находища, вкл. и в съседни на нас страни – Гърция, Молдова, Украйна, Югозападна Русия, Грузия и др. Находките им са с важно палеозоологично значение. Наред с установените едри копитни и хищни бозайници те потвърждават недвусмислено, че поречието на Места преди около 7 млн. г. е било обширна савана, с изобилна тревиста растителност. Намирането на останки на каратеодоровия щраус доказва, че за висшата сухоземна фауна Балканите са били предместие, своеобразна връзка, към реликтната днес саванна фауна на Африка.

Намирането на щрауси в България беше научно предсказано, но находките на останки от птици-носорози представляват наис-

Трима от изследователите на фосилната фауна на находището край Хаджидимово (от ляво надясно): Златозар Боев, Дени Жераадс и Николай Спасов, 24.08.2000 г. (сн. Вера Христова)

Скелет на удивителна пред-хиена (*Adcrocuta eximia*) от находището до Хаджидимово, експониран в Палеонтологичния музей в Асеновград – филиал на Националния природонаучен музей при БАН (сн: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a8/Adcrocuta_eximia%2C_Asenovgrad.JPG)

тина научна сензация. Птиците-носорози са самостоятелен разред Vicerotiformes, заради специфичната морфология и биология на своите представители. Днес птиците-носорози са разпространени в Стария свят (в т.нар. Палеотропик) и имат афро-тропично – индо-малайско разпространение.

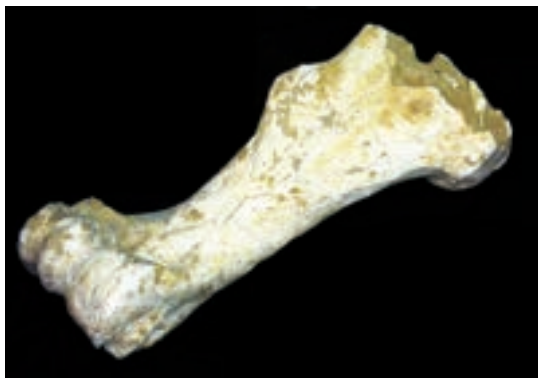
Досега птиците-носорози отсъстваха в палеонтологичната летопис на Европа. Южнобългарското (близо до границата ни с Гърция) палеонтологично находище край Хаджидимово разкри първите за Европа находки от тази интересна екзотична група птици. Материалите от България се отна-

Череп с костните стилове на рогата на линдермаеровата антилопа (*Palaeoreas lindermayeri*) от находището до Хаджидимово (сн. Златозар Боев)

Горна дясна челюст със съзъбието на антилопата *Tragoportax rugosifrons* (сн. Златозар Боев)

Дясна раменна кост на дювернойския жираф (*Helladotherium duvernoyi*) от находището до Хаджидимово (сн. Златозар Боев)

сят към подсемейство Bucerotinae (земни рогати врани, или земни птици-носорози), което днес е представено само от 2 съвременни вида – *Bucorvus abyssinicus* (северна земна рогата врана) и *Bucorvus leadbeateri* (южна

земна рогата врана). В планината Атлас в Мароко от находище с малко по-ранна възраст е описан изкопаем вид от същия съвременен род. Находките от България показват интересни морфологични различия, с което подсказват обособяването им в нов отделен род. Затова материалите от Хаджидимово послужиха за описването на нов за науката род и вид птица-носорог – *Euroceros bulgaricus*. Намирането на останки от птици-носорози и на щрауси потвърждава неразривната в миналото връзка на висшата сухоземна фауна на Балканите с тази на реликтната днес саванна фауна на Африка.

Според Н. Спасов Хаджидимово е реперно находище за неогена в цяла Евразия. Фаунистичният комплекс на хипарионовата фауна, разкрита тук, е характерен за Балкано-иранската зоогеографска област, някога включвала и земите по Северното Черно-

Съвременен африканско бодливо свинче (*Hystrix cristata*) (сн. интернет)

Реконструкция на метайлурус (Metailurus major) (сн. интернет)

Реконструкция на гигантски махайродус (Amphimachairodus giganteus) (сн. интернет)

морие. Шанс за българската и световната наука е, че укриваните от природата повече от 7 милиона години тайни вече започват една след друга да ни се разкриват. След бозайниците и птиците идва ред и на влечуците.

В скоро време можем да очакваме и интересни сведения за сухоземните костенурки, смоковете, кобрите, вараните и други все още неподозирани зоологични изненади! ■

Останки от Неандерталски човек са намерени в Гърция

Неандерталският човек (*Homo neanderthalensis*) е един от близките родственици и предшественици на съвременния разумен човек (*Homo sapiens*), който е населявал нашия континент през епохата на средния палеолит (350 000 – 25 000 г. пр.Хр.) и окончателно е изчезнал преди около 24 500 г. Предполага се, че той е обитавал целия европейски континент и близкия азиатски Югоизток и през известен период от еволюцията си се е смесвал със съвременния разумен човек след проникването му от африканския континент в Европа. За това свидетелстват някои палеонтологични находки на хора със смесени костни белези, като например „Детето от Лапидо“ (Португалия), живяло преди около 24 500 години, останки на хора от Румъния на възраст около 30 000 години и др. Досегашните палеонтологични находки на неандерталци са главно от Западна и Средна Европа (Гибралтар, Белгия, Германия, Пиренейския полуостров, Словения, Хърватска, Румъния, Източното Средиземноморие) и Югозападна Азия (Узбекистан, Ирак) и др. Въпреки голямата вероятност Неандерталският човек да е обитавал и Югоизточна Европа (Гърция, Македония, Сърбия, вкл. България) достоверни доказателства за това липсваха досега.

От многобройните европейски и азиатски находки на останки от Неандерталски човек има вече натрупана интересна информация и за неговия начин на живот, умения, поведение и пр. Така например около останките на неандерталци от Пиренейския полуостров са намерени много рисувани мигени черупки и украшения, които подсказват значителни художествени умения и вероятно по-висок социален статус на техните притежатели. Около гроба на неандерталско дете на възраст около 8 – 9 г. в Узбекистан (пещерата Тешик Таш) са намерени кости на различни видове дива животни (дива коза, див кон, елен, включително и хищници), които показват, че тамошните неандерталци са били много добри ловци. А намерената в Словения флейта, направена от мечешка кост преди около 50 000 – 60 000 г., т.е. през епохата на неандерталците в Европа, подсказва, че

вероятно между тях е имало и „музиканти“.

През 2013 г. в авторитетното международно списание *Journal of Human Evolution* екип от 8 учени от различни университети и лаборатории в Гърция, Германия и Австралия публикува научна статия за резултатите от техните палеологични проучвания в пещерата Каламакия (Южна Гърция), в която са открили 10 отделни зъба, черепен фрагмент и посткраниални остатъци от 8 неандерталци, 2 от които са били на млади индивиди. Едновременно с тях в пещерата са открити и фосили от над 30 вида хищници (мечка, рис, вълк, пантера, дива котка, лисица и др.), чифтокопитни (дива свиня, елен, сърна, лопатар, дива коза и др.), гризачи (заек, катерица, полски мишки), земноводни, влечуги и груги, както и полен от различни растения, които вероятно са ползвани от обитателите на пещерата за храна.

Резултатите от изследването доказват убедително, че Неандерталският човек е обитавал цяла Европа, включително и югоизточните ѝ райони, и твърде вероятно е в недалечно бъдеще фосилни останки от него да бъдат открити и в нашата страна. Те очакват младите археолози и палеонтолози да направят това!

По Journal of Human Evolution

